Olli Mäenpää
1.3.2017

Perustuslakivaliokunnalle

Hallituksen esitys laeiksi tuomioistuinlain ja eräiden muiden lakien muuttamisesta (HE 270/2016 vp)

Oikeusturva

Esityksen keskeisenä tarkoituksena on turvata oikeusturvan saatavuutta toteuttamalla käräjäoikeuksien rakenneuudistus. Tämä tavoite toteutettaisiin vahvistamalla rakenteellisesti käräjäoikeuksia niin, että käräjäoikeudet ovat kooltaan riittävän suuria. Näin pyritään turvaamaan oikeusturvan saatavuus ja lainkäytön laatu muuttuvassa toimintaympäristössä. Pienimpiä käräjäoikeuksia yhdistämällä muodostettaisiin hallinnollisesti suurempia yksiköitä, joissa työmäärä ja resurssit voidaan jakaa nykyistä tehokkaammin ja tasaisemmin.

Ehdotusta on paikallaan arvioiden perustuslain 21 §:ssä turvatun oikeusturvan kanssa. Pykälän 1 momentin mukaan jokaisella on oikeus saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa. Oikeusturvaan kuuluu myös oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin, jonka takeet 2 momentin mukaan turvataan lailla. Ehdotuksen voidaan katsoa turvaavan lähinnä lainkäytön laatua, koska voidaan olettaa, että suurempi tuomioistuinyksikkö pystyy tuottamaan oikeusturvaa riittävän monipuolisen ja asiantuntevan henkilöstön voimin pientä yksikköä paremmin.

Oikeusturvan saatavuuden kannalta esityksen ongelmana voi kuitenkin olla asiointimatkojen pidentyminen ensimmäisen asteen tuomioistuimeen siviili- ja rikosasioissa. Tätä ongelmaa pyritään lieventämään muun muassa digitaalisin menetelmin. Käräjäoikeusverkoston voidaan myös katsoa säilyvän riittävän kattavana, kun maassa olisi uudistuksen toteuttamisen jälkeen 20 käräjäoikeutta nykyisten 27 käräjäoikeuden sijaan. Ehdotuksen ei kokonaisuutena voida arvioida vaarantavan oikeutta saada asiansa käsitellyksi toimivaltaisessa tuomioistuimessa eikä oikeutta siviili- ja rikosasian asianmukaiseen käsittelyyn.

Kielelliset oikeudet

Kielellisten oikeuksien toteutuminen

Perustuslain 17 §:n 2 momentin mukaan jokaisen oikeus käyttää tuomioistuimessa asiassaan omaa kieltään, joko suomea tai ruotsia, turvataan lailla. Julkisen vallan on lisäksi huolehdittava suomen- ja ruotsinkielisen väestön sivistyksellisistä ja yh-

teiskunnallisista tarpeista samanlaisten perusteiden mukaan, jolloin yhteiskunnallisiin tarpeisiin on perusteltua lukea kuuluviksi myös perusoikeutena turvattu oikeusturvan saatavuus ja laatu.

Kielelliset perusoikeudet on otettava huomioon myös oikeusturvapalvelujen alueellista organisaatiota määriteltäessä. Hallintoa järjestettäessä tulee perustuslain 122 §:n mukaan pyrkiä yhteensopiviin aluejaotuksiin, joissa turvataan suomen- ja ruotsinkielisen väestön mahdollisuudet saada palveluja omalla kielellään samanlaisten perusteiden mukaan. Säännös tulee epäilemättä sovellettavaksi myös tuomioistuinorganisaatiota järjestettäessä.

Tuomioistuinpalvelujen järjestämisessä on merkitystä sillä perusoikeusuudistuksen yhteydessä korostetulla näkökohdalla, että kielelliset perusoikeudet edellyttävät paitsi kielten muodollisesti yhdenvertaista kohtelua myös suomen- ja ruotsinkielisen väestön tosiasiallisen tasa-arvon turvaamista muun muassa yhteiskunnallisten palvelujen järjestämisessä (HE 309/1993 vp, s. 65).

Perustuslakivaliokunta on aikaisemmin todennut, että hallintoa järjestettäessä on otettava huomioon perustuslain 122 §:ssä ja 17 §:ssä säädetyt kielelliset perusoikeudet. Kielelliset olosuhteet voivat perustuslakivaliokunnan käytännön mukaan merkitä myös sellaisia erityisiä syitä, joiden vuoksi sinänsä yhteensopivista aluejaotuksista voidaan poiketa (PeVM 10/1998 vp, s. 35; PeVL 37/2006 vp, s. 7; PeVL 20/2013 vp, s. 8; PeVL 63/2016). ”Tämä tarkoittaa muun muassa sitä, että jos hallinnollisesti toimiva aluejako on mahdollista määritellä useilla vaihtoehtoisilla tavoilla, perusoikeuksien turvaamisvelvollisuus edellyttää, että niistä valitaan vaihtoehto, joka parhaiten toteuttaa kielelliset perusoikeudet.” (PeVL 21/2009 vp, s. 3; PeVL 67/2014 vp, s. 14).

Esityksen mukaisen käräjäoikeuksien yhdistämisen ei voitane katsoa välittömästi aiheuttavan ruotsinkielisten tuomioistuinpalveluiden merkittävää heikkenemistä siviili- ja rikosasioissa. Perusteluissa esitetyn arvion mukaan toimintojen keskittämiseen liittyvät edut huomioon ottaen uudistus voi oikein toteutettuna johtaa siihen, että kielelliset oikeudet toteutuvat jopa nykyistä paremmin (s. 41). Tämän arvion toteutumista olisi aiheellista arvioida jonkin ajan kuluessa lain voimaantulosta.

Suuremmassa tuomioistuinyksikössä voidaan esimerkiksi muodostaa vahvennettuja kokoonpanoja tai perustaa kieliosasto ruotsinkielisten asioiden käsittelyä varten. Tällä on merkitystä myös oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuuden kannalta, koska oikeus käyttää omaa kieltään oikeudenkäynnissä on sen osatekijä.

Kielellisten oikeuksien turvaamiseksi on joka tapauksessa tärkeä varmistaa, että yhdistyvissä kaksikielisissä tuomioistuimissa on riittävä määrä sekä suomen että ruotsin kielen taitoisia tuomareita ja muuta henkilökuntaa. Esityksen perustelujen mukaan tämä koskee etenkin niitä vahvasti ruotsinkielisiä alueita, joilta käräjäoikeus lakkaa eli Raaseporia ja Porvoota. Tämän vuoksi uudistusta toteutettaessa on välttämätöntä kohdentaa riittävästi voimavaroja kielellisten oikeuksien toteuttamiseen erityisesti Uudellamaalla. Tältä osin on merkitystä sillä, että kaksikielisiin

käräjäoikeuksiin sijoitetaan kielituomarin virkoja, joista säädetään lailla. Lisäksi tulee huolehtia siitä, että kaksikielisissä käräjäoikeuksissa työskentelee riittävä määrä ruotsinkielentaitoista kansliahenkilökuntaa.

Kielellisten vaikutusten selvittäminen

Perustuslakivaliokunta on korostanut, että kielelliset perusoikeudet on otettava huomioon jo hallinnon aluejakoja ja niiden muutoksia valmisteltaessa. Käytännössä tämä merkitsee, että ennen kuin tehdään muutoksia, jotka vaikuttavat hallinnon aluejakoon, on tarvittaessa selvitettävä näiden muutosten kielelliset vaikutukset. Mikäli uudistus koskee alueellista hallintoa, sen yhteydessä ”on tärkeää tehdä perusteellinen arviointi siitä, miten erilaiset kyseeseen tulevat aluejaotukset turvaisivat perustuslain edellyttämät suomen- ja ruotsinkielisen väestön tosiasialliset mahdollisuudet saada palveluja omalla kielellään.” (PeVL 21/2009 vp, s. 3-4). Hallituksen esitykseen sisältyy asianmukaisesti selvityksiä ja arvioita käräjäoikeuksien rakenneuudistuksen kielellisistä vaikutuksista (s. 20-22, 29-30, 39-41).